

УДК:338.439.02:631

JEL classification: Q14, Q12, L1

[https://doi.org/10.31891/dsim-2025-11\(46\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2025-11(46))

ІНТЕГРАЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ ТА КОНЦЕНТРАЦІЇ ВИРОБНИЧОГО КАПІТАЛУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

КАЛІНІЧЕНКО Сергій Миколайович,

кандидат економічних наук, доцент, заступник генерального директора з міжнародного співробітництва, інновацій та розвитку,
ДНП «Центр Тестування» МОЗ України

<https://orcid.org/0000-0003-3958-4763>

ШЕРСТЮК Олександр Валерійович

кандидат технічних наук, докторант,
Інститут тваринництва Національної академії аграрних наук України

<https://orcid.org/0009-0008-6426-3738>

ХАЛІН Станіслав Васильович

кандидат економічних наук, директор
Український науково-дослідний інститут прогнозування та випробування техніки і технологій сільськогосподарського виробництва
імені Леоніда Погорілого

<https://orcid.org/0000-0002-7510-5056>

У статті розкрито сутність, зміст і значення інтеграційних механізмів розвитку та концентрації виробничого капіталу аграрних підприємств в умовах трансформації економіки України. Обґрунтовано, що інтеграція є ефективним способом консолідації ресурсів і досягнення синергетичного ефекту, який забезпечує підвищення продуктивності, зниження витрат і зміцнення конкурентних позицій на ринку. Проаналізовано основні форми інтеграції – вертикальну, горизонтальну, кластерну, кооперативну та конгломератну – і визначено їх вплив на розвиток аграрного виробництва. Показано, що процес концентрації капіталу, зокрема через механізми злиття та поглинання (M&A), сприяє створенню потужних аграрних структур, здатних залучати інвестиції, впроваджувати інновації та реалізовувати стратегії сталого розвитку. Особливу увагу приділено сучасним викликам, серед яких – інституційна нестабільність, обмежений доступ до фінансування, ризики воєнного часу та потреба в цифровізації управлінських процесів. Узагальнено напрями державної політики щодо стимулювання інтеграційних процесів, розвитку кооперації та підтримки малого й середнього бізнесу. Результати дослідження доводять, що інтеграційні механізми є ключовим фактором зміцнення виробничого потенціалу аграрних підприємств, формування їх фінансової стійкості та конкурентоспроможності на національному й міжнародному рівнях. Отримані висновки можуть бути використані для удосконалення стратегій управління капіталом, розробки інвестиційних програм та формування ефективної моделі розвитку аграрного сектору України. В умовах воєнних дій, порушення логістичних ланцюгів і зростання собівартості виробництва саме інтеграційні механізми дозволяють підприємствам зберігати стабільність і реалізовувати ефект масштабу. Актуальність проблеми зумовлена такоже потребою адаптації українського агробізнесу до європейських стандартів сталого розвитку, цифровізації виробничих процесів та розширення участі у глобальних ланцюгах доданої вартості.

Ключові слова: інтеграція, механізм, капітал, концентрація, ефективність.

INTEGRATION MECHANISMS OF DEVELOPMENT AND CONCENTRATION OF PRODUCTIVE CAPITAL OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

KALINICHENKO Sergiy

The State Non-Profit Enterprise Testing Board the Ministry of Public Health of Ukraine

OLEKSANDR Sherstiuk

Livestock Farming Institute of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine

STANISLAV Khalin

Leonid Pogorily Ukrainian Research Institute of Forecasting and Testing of Machinery and Technologies for Agricultural Production

The article reveals the essence, content, and significance of integration mechanisms for the development and concentration of production capital of agricultural enterprises in the context of the transformation of the Ukrainian economy. It is substantiated that integration is an effective way to consolidate resources and achieve synergies, thereby increasing productivity, reducing costs, and strengthening market competitiveness. The primary forms of integration – vertical, horizontal, cluster, cooperative, and conglomerate – are analyzed, and their impact on the development of agricultural production is determined. It is shown that the process of capital concentration, particularly through mergers and acquisitions (M&A), contributes to the creation of powerful agricultural structures capable of attracting investment, introducing innovations, and implementing sustainable development strategies. Particular attention is paid to modern challenges, including institutional instability, limited access to financing, wartime risks, and the need to digitalize management processes. The directions of state policy for stimulating integration processes, developing cooperation, and supporting small and medium-sized businesses are summarized. The results of the study show that integration mechanisms are a key factor in strengthening the production potential of agricultural enterprises, thereby enhancing their financial stability and competitiveness at the national and international levels. The conclusions obtained can be used to improve capital management strategies, develop investment programs, and build an effective model for the development of Ukraine's agricultural sector. In conditions of military operations, disruption of logistics chains, and rising production costs, integration mechanisms allow enterprises to maintain stability and realize economies of scale. The problem's relevance also stems

from the need to adapt Ukrainian agribusiness to European standards for sustainable development, the digitalization of production processes, and the expansion of participation in global value chains.

Keywords: integration, mechanism, capital, concentration, efficiency.

Стаття надійшла до редакції / Received 11.07.2025

Прийнята до друку / Accepted 12.08.2025

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Розвиток аграрного сектору України в умовах глобальної нестабільності та військових викликів вимагає посилення внутрішньої стійкості, що досягається переважно через ефективні механізми інтеграції та концентрації виробничого капіталу. Ці процеси є ключовими для забезпечення економічної ефективності та продовольчої безпеки.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Сучасна наукова дискусія зосереджена на двох взаємопов'язаних напрямках: 1) механізми інтеграції (вертикальна, горизонтальна, кластерна, кооперативна) як інструмент підвищення ефективності агровиробництва; 2) процеси концентрації капіталу (M&A, стратегічні партнерства) та їхні ризики і вигоди для національної продовольчої безпеки. Низка нещодавніх досліджень підкреслює, що інтеграційні структури дозволяють досягати ефекту масштабу, знижувати транзакційні витрати і пришвидшувати впровадження інновацій, проте одночасно створюють виклики конкуренції й регулювання[2].

Дослідження, спрямовані на кластерні моделі, показують практичну доцільність регіональної кооперації для підвищення інноваційного потенціалу та логістичної спроможності агропідприємств. Аналіз методик кластеризації та практичних кейсів в Україні підтверджує, що територіально-галузеві кластери можуть пом'якшувати ефект фрагментації ринку та сприяти швидшому поширенню цифрових технологій (точне землеробство, аналітика) серед малих і середніх виробників.

Механізм M&A у вітчизняному АПК залишається предметом активного дослідження: аналітики фіксують збільшення кількості значущих угод, що сприяє концентрації активів та залученню інвестицій, але одночасно наголошують на залежності від іноземного капіталу та пов'язаних з цим геополітичних ризиках. Окремі звіти і дослідження роблять акцент на зміні структури угод під впливом воєнних викликів (зростання частки партнерств і часткових входжень замість прямих поглинань)[3].

Проблематика кооперації та розвитку сільськогосподарських кооперативів у контексті євроінтеграції висвітлюється в працях і аналітичних доповідях: автори підкреслюють, що кооперативні моделі можуть стати інструментом розширення заставної бази, доступу до фінансування та зниження кредитного ризику для дрібних виробників, якщо буде усунуто фіскальні та інституційні бар'єри. Ця теза підсилюється дослідженнями, присвяченими інституційній спроможності та потребі гармонізації з нормативно-правовими стандартами ЄС[1].

Подальші дослідження доцільно спрямувати на розробку моделі інтегрованого управління виробничим капіталом, яка поєднує фінансові, організаційні та технологічні аспекти, а також на вивчення механізмів залучення інвестицій через ринок злиття та поглинання, державні програми, ESG-інструменти та «зелені» облігації. Це дозволить сформулювати науково обґрунтовану стратегію підвищення стійкості аграрних підприємств у період післявоєнної відбудови.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета статті дослідження теоретичних і практичних засад формування інтеграційних механізмів розвитку та концентрації виробничого капіталу аграрних підприємств, визначення їхнього впливу на економічну стійкість, конкурентоспроможність і ефективність функціонування аграрного сектору.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Виробничий капітал в аграрному контексті визначається як сукупність основних засобів, критично важливих для повного циклу відтворення сільськогосподарської продукції. До них належать земельні ресурси, агротехніка, обладнання, а також інфраструктура для переробки та зберігання продукції.

Інтеграція капіталу являє собою процес об'єднання економічних суб'єктів або функціональних ланок з метою досягнення синергетичного ефекту та оптимізації використання ресурсів [5]. Це може включати об'єднання виробничих, фінансово-кредитних, освітньо-консультативних та соціальних функцій. Натомість, концентрація капіталу — це процес накопичення, централізації контролю та зростання обсягу фінансових і виробничих активів, часто здійснюваний через зовнішні інструменти, такі як злиття та поглинання (M&A) або мобілізація капіталу через ринки цінних паперів.

Розвиток виробничого капіталу в аграрних підприємствах України є ключовим чинником забезпечення їхньої конкурентоспроможності та сталого зростання. Він охоплює не лише збільшення вартості

та кількості матеріальних активів, а й інтеграцію інноваційних технологій, розвиток людського капіталу та створення умов для ефективного використання наявних ресурсів [7].

Капітальні інвестиції та реінвестування прибутку є фундаментом оновлення виробничих потужностей. В українських умовах це проявляється у придбанні сучасної техніки, зокрема тракторів з GPS-навігацією, автоматизованих комбайнів, систем точного зрошення чи обладнання для енергоощадних ферм. Такі інвестиції дозволяють не лише зменшувати витрати, а й істотно підвищувати врожайність, що підтверджують численні дослідження у сфері аграрної економіки. Зокрема, впровадження технологій точного землеробства здатне збільшити врожайність на 10–20%, водночас знижуючи обсяг використаних ресурсів [6].

Важливою складовою є технологічний прогрес та інновації. Українські аграрні підприємства дедалі активніше впроваджують біотехнології, використовують цифрові аналітичні платформи для моніторингу стану ґрунтів і прогнозування ризиків, застосовують дрони для контролю посівів та інтегрують відновлювані джерела енергії у виробничі процеси [8]. Такі кроки не лише підвищують ефективність, а й відповідають вимогам сталого розвитку та адаптації до кліматичних змін.

Особливу роль відіграє розвиток людського капіталу. Кваліфікована робоча сила здатна забезпечити максимальну віддачу від інвестицій у техніку та технології. У цьому контексті важливим завданням для українських підприємств є підготовка та перепідготовка фахівців у сфері агрономії, менеджменту, фінансового планування та управління ризиками. Практика свідчить, що господарства з більш обізнаними працівниками швидше впроваджують нові технології та досягають кращих результатів

Не менш значущим чинником розвитку виробничого капіталу є доступ до фінансування та кредитних ресурсів. Для багатьох українських фермерів та агропідприємств питання залишається складним через високі кредитні ризики та обмежену заставну базу. Тому особливого значення набуває державна підтримка у формі грантів, дотацій і пільгових кредитів, а також розвиток кооперативних схем фінансування [4]. Саме доступ до фінансових ресурсів дозволяє підприємствам здійснювати масштабні капіталовкладення, розширювати виробництво та впроваджувати сучасні технології.

Концентрація виробничого капіталу стосується процесу, за допомогою якого капітал все більше контролюється меншою кількістю більших суб'єктів господарювання в сільськогосподарському секторі. Процеси концентрації виробничого капіталу проявляються у різних формах інтеграції, які визначають характер взаємодії між суб'єктами господарювання та рівень їхньої економічної взаємозалежності. Підприємства можуть зміцнювати свої позиції через координацію ресурсів і спільні бізнес-моделі (табл. 1).

Таблиця 1.

Форми інтеграції аграрних підприємств

Форма інтеграції	Характеристика	Приклад у аграрній сфері	Очікуваний результат
Вертикальна інтеграція	Об'єднання підприємств різних етапів виробничо-збутового ланцюга	Агрофірма + елеватор + переробний завод	Зменшення витрат логістики, стабільність постачання
Горизонтальна інтеграція	Злиття підприємств, що виробляють однорідну продукцію	Об'єднання кількох молочних ферм	Економія на масштабі, посилення ринкової позиції
Конгломератна інтеграція	1	Агрохолдинг + транспортна компанія	Диверсифікація ризиків, нові ринки
Кооперація	Добровільне об'єднання фермерів для спільної діяльності	Сільськогосподарський кооператив	Доступ до техніки, збуту та кредитування
Кластеризація	Географічне об'єднання виробників, науковців і влади	Аграрний кластер у регіоні	Інноваційний розвиток, регіональна синергія

Джерело: розроблено на основі [1,5].

Вертикальна інтеграція передбачає охоплення всіх або більшості етапів виробничого циклу, починаючи від вирощування сировини та закінчуючи розподілом готової продукції. Цей механізм створює повний ланцюг доданої вартості (виробництво–переробка–споживання).

Економічні причини ВІ полягають у збільшенні прибутку шляхом формування повного ланцюга доданої вартості та зниженні витрат через уникнення або поглинання проміжних ланок. ВІ також сприяє досягненню ефекту масштабу, що є особливо важливим при формуванні великих експортних партій продукції. Організаційні переваги включають формування єдиної системи менеджменту, високої організаційної культури виробництва та запровадження єдиної стратегії розвитку.

Дослідження показують, що ВІ є не лише економічно обґрунтованою, але й необхідною для мінімізації викликів внутрішнього та зовнішнього продуктових ринків, забезпечуючи своєчасне постачання продукції до кінцевих споживачів. У розвинених країнах спостерігається перехід від короткострокових контрактних угод до повної вертикальної інтеграції.

Птахівництво та свинарство є яскравими прикладами високо вертикально інтегрованих секторів, що призводить до значної економії за рахунок масштабу та цінової стабільності для споживачів.

Горизонтальна інтеграція сприяє співпраці між підприємствами, які спеціалізуються на схожих видах діяльності. Цей тип інтеграції оптимізує використання ресурсів, створює синергійний ефект і знижує операційні ризики для всіх учасників.

Кластерний підхід є формою територіально-галузевого об'єднання підприємств, що працюють на рівноправній основі та забезпечують інноваційний та конкурентоспроможний розвиток регіону. В Україні прикладами успішного впровадження кластерної інтеграції є «Українська продовольча долина» та «Український органічний кластер».

Інтеграція в таких структурах стимулює розвиток інноваційного капіталу. Впровадження технологій точного землеробства, використання GPS-систем, дронів та супутникових даних дозволяє інтегрованим компаніям ефективніше управляти земельними ресурсами, приймати обґрунтовані рішення, підвищувати врожайність та загальну економічну стійкість в умовах мінливого ринкового середовища.

Горизонтальна інтеграція може призвести до посилення концентрації ринку, що може викликати занепокоєння щодо потенційної антиконкурентної практики. Регуляторні органи часто контролюють такі злиття.

Ринок M&A Злиття та поглинання є ключовим інструментом для швидкого збільшення виробничого капіталу та земельного банку. Діяльність у сфері злиттів та поглинань у сільськогосподарському секторі часто зумовлена прагненням до економії від масштабу, підвищенням конкурентоспроможності на глобалізованому ринку та необхідністю інвестування у дорогі дослідження та розробки.

За підсумками 2024 року аграрний сектор зайняв третє місце за інвестиційною активністю M&A, зафіксувавши щонайменше 11 знакових угод на загальну суму \$129 млн. Це відбулося на тлі загального скорочення обсягу анонсованих та завершених угод в Україні до \$1.2 млрд (порівняно з \$1.7 млрд у 2023 році).[11]

Особливістю концентрації капіталу в українському АПК є значна залежність від іноземних інвесторів, на яких у 2024 році припало 45% від загальної кількості M&A угод та 60% їхньої вартості. Прикладом такої концентрації є придбання Саудівською компанією SALIC (яка належить Фонду державних інвестицій Королівства) 12.6% акцій МХП на суму \$54 млн, що є формою концентрації контролю через міноритарну частку великого стратегічного гравця.[11]

Військові ризики значно вплинули на структуру угод. У 2024 році не спостерігалось угод із купівлі-продажу великих агрокомпаній, хоча переговори тривали. Натомість агрохолдинги почали застосовувати стратегії концентрації через стратегічне партнерство та квазівертикальну інтеграцію. Наприклад, Kernel в рамках програми Open Agribusiness 2.0 почав входити в капітал окремих підприємств (від 25% до 50%). Цей підхід дозволяє концентрувати операційний контроль та інтегрувати виробничий капітал партнерів у свій ланцюг, мінімізуючи при цьому капітальні витрати та ризики, пов'язані з повним поглинанням активів у складних умовах.

Вказані механізми інтеграції, як для розвитку, так і для концентрації, відіграють ключову роль у формуванні сучасного сільськогосподарського середовища, впливаючи на структуру господарств, динаміку ринку та загальну економічну життєздатність аграрного сектору.

Зміцнення виробничого капіталу в аграрних підприємствах нерозривно пов'язане з формуванням ефективних фінансово-інвестиційних механізмів, що є критично важливим для забезпечення довгострокової конкурентоспроможності та продовольчої безпеки. До таких ключових інструментів належать кредитні кооперативи, спільні інвестиційні фонди, венчурне фінансування та розвиток ринку аграрних облігацій.

Кредитні кооперативи, наприклад, надають малим та середнім фермерським господарствам доступ до фінансування, яке часто недоступне через традиційні комерційні банки, особливо для придбання дорогавартісної сучасної техніки, як-от високопродуктивні комбайни чи точні GPS-системи для землеробства. Це знижує трансакційні витрати та створює ефект масштабу через спільне використання ресурсів.

Спільні інвестиційні фонди (наприклад, фонди прямих інвестицій, орієнтовані на агросектор) дозволяють консолідувати капітал для реалізації великомасштабних проєктів, таких як будівництво сучасних елеваторних комплексів або створення вертикально інтегрованих ланцюгів постачання. Інвестиція в потужність для глибокої переробки соняшнику замість простого продажу сировини значно підвищує додану вартість.

Венчурне фінансування стає дедалі важливішим для впровадження інновацій та агротехнологій (AgriTech) - інвестиції у стартапи, що розробляють біотехнології (наприклад, стійкі до посухи сорти насіння), дрони для моніторингу посівів або системи управління водними ресурсами. Таке фінансування приймає на себе вищий ризик, пов'язаний з інноваціями, але забезпечує швидку модернізацію виробничих процесів.

Розвиток ринку аграрних облігацій (земельних, товарних або інфраструктурних) дозволяє підприємствам залучати довгостроковий капітал безпосередньо від інституційних інвесторів, таких як пенсійні фонди чи страхові компанії. Забезпечується стабільне фінансування капітальних витрат, наприклад, меліоративних систем, які мають тривалий термін окупності.

Застосування цих диверсифікованих інструментів дозволяє не лише збільшити масштаб виробництва, але й підвищити стійкість підприємств до коливань зовнішнього середовища, зокрема, до різких змін світових цін на сировину, погодних аномалій чи геополітичних ризиків, забезпечуючи фінансову гнучкість для адаптації.

Інтеграція та концентрація виробничого капіталу в українському АПК стикається з низкою значних бар'єрів. До них належать інституційна та фіскальна недосконалість, обмеженість фінансових ресурсів для малих і середніх господарств, а також нерівномірна інституційна спроможність та відставання у гармонізації законодавства з вимогами ЄС.

Найбільш значущим внутрішнім бар'єром, що перешкоджає розвитку капіталу МСБ, є конфлікт політик, виявлений у формі подвійного оподаткування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Ця фіскальна перешкода на пряму обмежує можливості малих виробників до спільної капіталізації та використання переваг ефекту масштабу.

Крім того, геополітичні ризики, зокрема неможливість страхування військових ризиків, створюють значну фінансову загрозу для існуючого виробничого капіталу та обмежують приплив зовнішнього венчурного фінансування, яке глобально вже зазнало різкого падіння (на 44% у 2022 році).

Розвиток виробничого капіталу в аграрному секторі сьогодні означає не просто оновлення основних засобів (наприклад, придбання нової високопродуктивної техніки, як-от точні системи землеробства чи сучасні комбайни), а й нарощування інтелектуального та природного капіталу. Інвестиційні аспекти вимагають розробки чітких механізмів залучення довгострокового капіталу.

У таблиці 2 систематизовано стратегічні напрями та механізми інтеграції, що забезпечують розвиток виробничого капіталу аграрних підприємств із урахуванням інвестиційних, інноваційних, соціальних і екологічних аспектів.

Таблиця 2

Очікувані результати впровадження інтеграційних механізмів

Напрямок розвитку	Механізм реалізації	Очікувані результати	Індикатори оцінки
Інвестиційний розвиток	Створення фінансово-промислових груп	Залучення довгострокових інвестицій	Обсяг капіталізації інвестицій,
Інноваційний розвиток	Кластерна взаємодія з наукою	Впровадження нових технологій	Частка інноваційної продукції
Маркетинговий розвиток	Формування спільних збутових структур	Розширення ринків збуту	Експортна виручка, частка ринку
Соціально-економічний розвиток	Кооперація з громадами	Створення робочих місць, підвищення добробуту	Рівень зайнятості, середня зарплата
Екологічна стійкість	Екологізація технологій	Зменшення шкідливих викидів, ґрунтозахист	Показники сталості виробництва

Джерело: розроблено на основі [6-8].

Для подальшого ефективного розвитку та концентрації виробничого капіталу необхідна реалізація наступних стратегій:

- сприяння активному розвитку переробної галузі та інфраструктури післяврожайної обробки - стратегічний пріоритет, який дозволить здійснити перехід від сировинного експорту до продажу готової продукції, підвищуючи додану вартість та гармонізуючи сектор із європейськими стандартами.
- активізація ринку "зелених облігацій" в Україні є ключовим механізмом для залучення капіталу в екологічну трансформацію та сталий розвиток, які визначені як стратегічні пріоритети в контексті САП ЄС 2023–2027.
- відродження кооперативного руху через розробку цільової державної програми підтримки обслуговуючих кооперативів. Це має бути поєднано з усуненням фіскальних бар'єрів, що дозволить відновити статус селянина як реального власника засобів виробництва.

Таким чином, інтеграційні механізми розвитку і концентрації виробничого капіталу аграрних підприємств в Україні втілюються через структурування об'єднань, вертикальну і горизонтальну інтеграцію, інституційні трансформації та інвестиційну активність, що забезпечує посилення конкурентоспроможності й сталий розвиток аграрного сектору країни

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Розвиток виробничого капіталу аграрних підприємств України є багатогранним процесом, що охоплює інвестиції у матеріальні та нематеріальні активи, впровадження технологічних інновацій, підвищення кваліфікації персоналу та створення сприятливих фінансово-економічних умов для зростання. Ефективне поєднання цих елементів формує основу для довгострокової стійкості аграрного сектору, підвищення його конкурентоспроможності та інтеграції у глобальний економічний простір.

Інтеграційні процеси та концентрація капіталу виступають ключовими чинниками зміцнення виробничого потенціалу підприємств, забезпечуючи їхню здатність до масштабування, інноваційного розвитку та адаптації до зовнішніх викликів. Розуміння цих механізмів має стратегічне значення для розробки ефективних управлінських рішень, спрямованих на підвищення результативності функціонування, формування фінансової стійкості та забезпечення сталого розвитку сільськогосподарського сектору України.

Література

1. Gerasymenko, A., Ozhelevskaya, T., Lebedeva, L., Moskalenko, O. Agricultural service cooperatives in Ukraine: Institutional development drivers. *Scientific Horizons*, 25(6),2022, 89-99.
2. Sitnicki, M.W.; Kurinskyi, D.; Pimenowa, O.; Wasilewski, M.; Wasilewska, N. Strategic Formation of Agricultural Market Clusters in Ukraine: Emerging as a Global Player. *Sustainability* 2024, 16, 9430. URL: <https://doi.org/10.3390/su16219430>
3. Ukraine's agro-industrial complex sees major M&A deals in 2023 – research URL: https://www.apk-inform.com/en/news/1538959?utm_source
4. Вдовенко І.С. Фінансові механізми забезпечення розвитку підприємств аграрного сектору економіки: особливості та недоліки. Підприємництво та інновації.2020. с.88-93
5. Данкевич А. Є. Розвиток інтегрованих структур у сільському господарстві : монографія / К. : ННЦ ІАЕ, 2011. 350 с.
6. Жегус , О., Давиденко, В. Стратегічні імперативи інноваційного розвитку аграрного сектору України як основи його резильєнтності. *Економіка та суспільство*, (61).2024 URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-23>
7. Кваша С.М., Діброва А.Д., Нів'євський О.В., Мартишев П.А. Аграрна політика : навчальний посібник / С.М. Кваша, А.Д. Діброва, О.В. Нів'євський, П.А. Мартишев. Київ: НУБІП України, 2022. - 316 с.
8. Коляденко С.В., Дзись О.В., Гайдей В.Л. Перспективні напрями цифровізації аграрних підприємств у контексті економічної безпеки. *ЕКОНОМІКА ТА СУСПІЛЬСТВО*. Випуск # 59 / 2024
9. Програма USAID з аграрного і сільського розвитку URL: <https://organic-platform.org/usaaid-agro/>
10. Розвиток сільськогосподарської кооперації в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови аграрної економіки: монографія / [М. Й. Малік, Ю. О. Лупенко, О. Г. Шпикуляк та ін.]; за редакцією М. Й. Маліка. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2023. 194 с.
11. Угоди злиття та поглинання в Україні: агросектор — у трійці лідерів URL: <https://ukragroconsult.com/news/ugody-zlyttya-ta-poglynannya-v-ukrayini-agrosektor-u-trijczi-lideriv/>

References

1. Gerasymenko, A., Ozhelevskaya, T., Lebedeva, L., & Moskalenko, O. (2022). Agricultural service cooperatives in Ukraine: Institutional development drivers. *Scientific Horizons*, 25(6), 89–99.
2. Sitnicki, M. W., Kurinskyi, D., Pimenowa, O., Wasilewski, M., & Wasilewska, N. (2024). Strategic formation of agricultural market clusters in Ukraine: Emerging as a global player. *Sustainability*, 16, 9430. <https://doi.org/10.3390/su16219430>
3. APK-Inform. (2023). Ukraine's agro-industrial complex sees major M&A deals in 2023 – research. <https://www.apk-inform.com/en/news/1538959>
4. Vdovenko, I. S. (2020). Finansovi mekhanizmy zabezpechennia rozvytku pidpriemstv ahrarnoho sektoru ekonomiky: osoblyvosti ta nedoliky [Financial mechanisms for ensuring the development of agrarian enterprises: Features and shortcomings]. *Pidpriemnytstvo ta innovatsii*, 88–93.
5. Dankevych, A. Ye. (2011). *Rozvytok intehrovanykh struktur u silskomu hospodarstvi: monohrafiia* [Development of integrated structures in agriculture: Monograph]. Kyiv: NNTs IAE.
6. Zhehus, O., & Davydenko, V. (2024). Stratehichni imperatyvy innovatsiinoho rozvytku ahrarnoho sektoru Ukrainy yak osnovy yoho rezylentnosti [Strategic imperatives of innovative development of the agrarian sector of Ukraine as a basis of its resilience]. *Ekonomika ta suspilstvo*, 61. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-23>
7. Kvasha, S. M., Dibrova, A. D., Nivievskiy, O. V., & Martysev, P. A. (2022). *Ahrarna polityka: navchalnyi posibnyk* [Agrarian policy: Textbook]. Kyiv: NUBiP Ukrainy.
8. Koliadenko, S. V., Dzis, O. V., & Haidei, V. L. (2024). Perspektyvni napriamy tsyfrovizatsii ahrarnykh pidpriemstv u konteksti ekonomichnoi bezpeky [Promising directions for digitalization of agricultural enterprises in the context of economic security]. *Ekonomika ta suspilstvo*, 59.
9. USAID Agro Program. (n.d.). *Prohrama USAID z ahrarnoho i silskoho rozvytku* [USAID Agricultural and Rural Development Program]. <https://organic-platform.org/usaaid-agro/>
10. Malik, M. Y., Lupenko, Yu. O., Shpykuliak, O. H., et al. (2023). *Rozvytok silskohospodarskoi kooperatsii v umovakh voiennoho stanu ta pislivoiennoi vidbudovy ahrarnoi ekonomiky: Monohrafiia* [Development of agricultural cooperation under martial law and post-war reconstruction: Monograph] (M. Y. Malik, Ed.). Kyiv: NNTs "IAE".
11. UkrAgroConsult. (2024). Uhody zlyttia ta pohlynannia v Ukraini: ahrosektor — u triitsi lideriv [M&A deals in Ukraine: The agricultural sector is among the leaders]. <https://ukragroconsult.com/news/ugody-zlyttya-ta-poglynannya-v-ukrayini-agrosektor-u-trijczi-lideriv/>